

Rozdział I. Zagadnienia wstępne

§ 1. Międzynarodowe prawo rodzinne

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto, że nazwa „międzynarodowe prawo rodzinne”¹ oznacza dział prawa prywatnego międzynarodowego obejmujący normy kolizyjne dotyczące stosunków rodzinnych². Prawo prywatne międzynarodowe to gałąź prawa obejmująca normy kolizyjne wskazujące system prawny właściwy dla rozstrzygnięcia sprawy z dziedziny prawa prywatnego, czyli normy rozgraniczające sfery zastosowania w przestrzeni systemów prawnych różnych państw³. O ile normy merytoryczne kształtują stosunki prywatnoprawne, prawa i obowiązki stron w konkretnych stanach faktycznych, o tyle normy kolizyjne regulują problemy spowodowane różnością praw merytorycznych obowiązujących w różnych państwach. Rozstrzygają o właściwości prawa, czyli jedynie pośrednio regulują stosunki prywatnoprawne.

Bezsporne jest, że prawo prywatne międzynarodowe obejmuje normy kolizyjne, czyli normy służące wyznaczeniu prawa właściwego. W polskim stanie

¹ M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, Międzynarodowe prawo rodzinne, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 1; zob. także: M. Jäntera-Jareborg, Unification of International Family Law in Europe – A Critical Perspective, w: K. Boele-Woelki (red.), Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe, Antwerp–Oxford–New York 2003, s. 195, w którym Autorka tłumaczy: „»international family law« in the EU, by which I mean »the private international law of the family«. [...] It is also possible to label this area of law as »the private law for cross-border situations within the family»; A. Mączyński, Nowa regulacja międzynarodowego prawa rodzinnego, w: A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko (red.), Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi, Warszawa 2014, s. 428–450.

² „Międzynarodowe prawo rodzinne” może oznaczać także „normy prawa o pochodzeniu międzynarodowym odnoszące się do stosunków rodzinnych, czyli normy zawarte w umowach międzynarodowych lub przyjęte na ich podstawie. Te normy prawne mogą mieć charakter norm merytorycznych lub kolizyjnych. Jednak takie znaczenie nie zostało przyjęte w tym opracowaniu.

³ K. Przybyłowski, Prawo prywatne międzynarodowe, Lwów 1935, s. 2; M. Pazdan, O niektórych osobliwościach poszukiwania prawa właściwego, w: M. Pazdan (red.), Valeat aequitas: księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu, Katowice 2000, s. 339.

prawnym prawo prywatne międzynarodowe to nazwa legalna, gdyż występuje w tytule ustawy. Natomiast zakres, który reguluje ustawa o tym tytule, ulegał zmianom w ciągu ostatnich dziewięćdziesięciu lat. Przed wejściem w życie obecnej ustawy obowiązywały już dwie inne: PrPrywM26⁴ oraz PrPrywM65⁵. Ustawa z 1926 r. obejmowała zarówno przepisy zawierające normy kolizyjne, jak i normy jurysdykcyjne oraz te dotyczące skuteczności orzeczeń. Przy tym część przepisów o charakterze proceduralnym, dotyczących międzynarodowego postępowania cywilnego, znajdowała się także w ówczesnie obowiązującym kodeksie postępowania cywilnego. Ustawa z 1965 r. zawierała normy kolizyjne oraz jeden szczególny przepis, zawarty w art. 8, poświęcony prawu obcych. W tej ustawie nie było już przepisów dotyczących jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń. Podobnie PrPrywM11⁶ zawiera jedynie normy kolizyjne, natomiast międzynarodowemu postępowaniu cywilnemu poświęcono Część IV KPC⁷. Odrębną ustawą uregulowano także zagadnienie nabywania i utraty obywatelstwa polskiego⁸, gdyż nie jest ono przez polską doktrynę postrzegane jako część p.p.m.

Przedstawiciele doktryny w Polsce nie zajmują jednolitego stanowiska co do zakresu pojęcia „prawo prywatne międzynarodowe”. Z tego względu w doktrynie rozróżnia się p.p.m. w rozumieniu szerokim i wąskim⁹. Szeroko pojęte p.p.m. obejmuje: normy kolizyjne prawa prywatnego, normy postępowania cywilnego w sprawach o charakterze międzynarodowym (tzw. międzynarodowe postępowanie cywilne) oraz normy merytoryczne dotyczące stosunków prywatnych o charakterze międzynarodowym¹⁰. Pod pojęciem norm merytorycznych p.p.m. rozumieją oni „normy merytoryczne (ujednoliczone lub czysto wewnętrzne), regulujące sytuacje (stosunki) z elementem międzynarodowym (obcym)”¹¹. Inni wskazują, że p.p.m. powinno być rozumiane wąsko i pokrywać się z zakresem ustawy, czyli obejmować jedynie normy kolizyjne¹².

Podobne rozważania pojawiają się także w innych krajach. W Niemczech doktryna przyjmuje, że normy p.p.m. służą jedynie wskazaniu prawa właści-

⁴ Dz.U. z 1926 r. Nr 101, poz. 581 ze zm.

⁵ Dz.U. z 1965 r. Nr 46, poz. 290 ze zm.

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1792.

⁷ Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.

⁸ Ustawa z 2.4.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2012 r. poz. 161 ze zm.).

⁹ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2015, s. 20–21 oraz K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2015, s. 8–9.

¹⁰ M. Pazdan, *Prawo prywatne*, s. 20–23.

¹¹ Tamże, s. 25.

¹² K. Przybyłowski, *Prawo prywatne*, s. 2

wego¹³. W Szwajcarii ustawa¹⁴ regulująca p.p.m. obejmuje zarówno normy jurysdykcyjne, jak i kolizyjne¹⁵. We Francji¹⁶ przyjmuje się szerokie rozumienie tej gałęzi prawa i oprócz norm kolizyjnych i norm dotyczących międzynarodowego postępowania cywilnego włącza się w jej zakres także normy dotyczące nabywania i utraty obywatelstwa oraz prawa obcych (cudzoziemców). Różne podejście reprezentuje prawodawca przy uchwalaniu rozporządzeń z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego. Najnowsze rozporządzenia (np. rozp. alim. lub rozp. spad.) w większości regulują zarówno normy kolizyjne, jak i normy jurysdykcyjne oraz zasady uznawania i wykonywania orzeczeń, natomiast starsze osobno regulują kwestie związane z jurysdykcją oraz uznawaniem i wykonywaniem orzeczeń, a osobno – normy kolizyjne. Jednak jest to częściowo uzasadnione historycznym rozszerzaniem się kompetencji UE do wydawania aktów prawnych w dziedzinie p.p.m. i międzynarodowego postępowania cywilnego¹⁷.

Prawo rodzinne oznacza te przepisy, które regulują stosunki rodzinne¹⁸. Zasadnicze znaczenie dla stosunków rodzinnych ma więź pokrewieństwa¹⁹, przede wszystkim odnoszą się one do stosunków między rodzicami a dziećmi, a ogólniej – między krewnymi. Tym samym stosunki wynikające z więzi pokrewieństwa lub więzi prawnej zastępującej więzi krwi, to stosunki rodzinne. Analogiczny charakter mają też stosunki powstałe w wyniku przysposobienia. W przeszłości relacje między rodzicami i dziećmi oraz przysposabiającym i przysposobionym miały inny cel i charakter. Obecnie dominuje pogląd, że „przez przysposobienie między przysposabiającym i przysposobionym po-

¹³ M. Pazdan, w: System Prawa Prywatnego, t. 20A. Prawo prywatne międzynarodowe, s. 11.

¹⁴ Ustawa związkowa z 18.12.1987 r. o prawie prywatnym międzynarodowym, Amtliche Sammlung des Bundesrechts 1988, Nr 44, s. 1776 i n., tłum. J. Poczobut, Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 1991, s. 89–129.

¹⁵ Podobnie w Belgii i we Włoszech.

¹⁶ B. Audit, Droit international privé, Paris 2013, s. 5–12.

¹⁷ P. Mostowik, Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego, PS 2010, s. 33–60.

¹⁸ C. Mik, Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle współpracy sądowej w sprawach cywilnych, w: W. Popiołek, L. Ogiegło, M. Szpunar (red.), Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Pazdana, Kraków 2005, s. 209.

¹⁹ A. Mącznyński, Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego, w: P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, Warszawa 2012, s. 757–758; *tenże*, Der Begriff der Familie in der polnischen Rechtsordnung, w: N. Witzleb, R. Ellger, P. Mankowski, H. Merkt, O. Remien (red.), Festschrift für Dieter Martiny zum 70. Geburtstag, Tübingen 2014, s. 1163 i n.

wstaje taki stosunek, jak między rodzicami a dziećmi²⁰, przy tym stosunek ten ma na celu dobro dziecka. Co oznacza, że w drodze przysposobienia powstają skutki takie, jakby między stronami przysposobienia istniała więź pokrewieństwa²¹. Zakresy p.p.m., które odnoszą się do stosunków opartych na więzach krwi, to: stosunki między rodzicami a dziećmi²² i przysposobienie. Jednak nie obejmuje ono skutków istnienia tych więzi na wypadek śmierci jednego z krewnych.

Drugą istotną relacją to stosunek małżeństwa. W tym przypadku nie ma więzów krwi między małżonkami, ale zawarcie małżeństwa prowadzi do powstania rodziny, bo z reguły stanowi ono punkt wyjścia dla kolejnych relacji, które już będą oparte na pokrewieństwie. Stosunki małżeńskie obejmują kwestie związane z: zawarciem małżeństwa, relacjami osobistymi i majątkowymi między małżonkami oraz ustaniem małżeństwa.

W dalszej kolejności pojawiają się stosunki pochodne do tych podstawowych relacji. W taki sposób jako konsekwencja istnienia pokrewieństwa między dwoma osobami lub faktu zawarcia małżeństwa może powstać obowiązek alimentacyjny jednej z tych osób względem drugiej. Podobnie pojawia się kwestia zapewnienia opieki dziecku, które nie pozostaje pod pieczą rodziców.

W prawie polskim większość z tych kwestii została uregulowana w KRO. Należy jednak rozróżnić stosunki rodzinne wspomniane powyżej od stosunków o charakterze opiekuńczym, czyli opieki i kurateli, które nie muszą być oparte na pokrewieństwie i mogą dotyczyć obcych sobie osób w różnym wieku. Stosunki opiekuńcze pozostają poza zakresem niniejszego opracowania.

Podobnie od stosunków rodzinnych odróżnić należy stosunek partnerstwa. Relacje partnerskie, coraz popularniejsze w Europie, zasadzają się na umowie cywilnoprawnej i powinny być traktowane jako część prawa cywilnego. W przypadku rejestrowanego związku nie dochodzi do powstania więzów krwi. Instytucja związków partnerskich w prawie polskim nie jest uregulowana (ani w prawie merytorycznym, ani kolizyjnym²³). W wielu systemach praw-

²⁰ Art. 121 § 1 KRO.

²¹ Wciąż jednak istnieje przysposobienie niepełne, które nie powoduje powstania stosunku pokrewieństwa między krewnymi przysposabiającego a przysposabianym.

²² Rozumiane szeroko jako kwestie związane z pochodzeniem dziecka, sprawowaniem władzy rodzicielskiej oraz obowiązkiem zapewniania środków utrzymania.

²³ Rozstrzygnięcie, który łącznik posłuży w prawie polskim do wskazania prawa właściwego dla związku partnerskiego, pozostaje poza zakresem niniejszego opracowania; zob. *M. Pilich*, Związki quasi-małżeńskie w polskim prawie prywatnym międzynarodowym, PiP 2011, Nr 2, s. 84–94.

nych relacje partnerskie regulowane są za pomocą instrumentów podobnych do tych służących unormowaniu stosunków rodzinnych między małżonkami i w wielu przypadkach zawarcie związku partnerskiego (rejestrowanego) wywołuje skutki prawne podobne do zawarcia małżeństwa, tak jak: możliwość działania w imieniu partnera, możliwość uzyskania pewnych korzyści podatkowych, możliwość dziedziczenia partnerów po sobie z mocy ustawy. W większości systemów prawa prywatnego międzynarodowego, w tym w projektach regulacji unijnych, została uregulowana odrębnie od stosunków małżeńskich. Zakładając, że są to stosunki podobne, powinny zostać one uregulowane łącznie w ten sam sposób lub, w braku osobnej regulacji, możliwe powinno być zastosowanie do związku partnerskiego analogii do normy kolizyjnej właściwej dla określonej kwestii małżeńskiej. Prawodawcy decydują się zazwyczaj jednak na odrębne unormowanie norm kolizyjnych dla związku partnerskiego i normy te różnią się od tych dotyczących małżeństwa i stosunków małżeńskich. Z tych względów odniesienie do kolizyjnych aspektów związków partnerskich pojawią się w niniejszym opracowaniu jedynie w ograniczonym zakresie²⁴.

Na potrzeby niniejszej monografii międzynarodowe prawo rodzinne oznaczać będzie normy kolizyjne dotyczące wyżej wymienionych stosunków rodzinnych. Przy tym szczególny nacisk zostanie położony na te stosunki, w przypadku których obowiązujące przepisy dopuszczają wybór prawa. Normy tak rozumianego międzynarodowego prawa rodzinnego zawarte są zarówno w przepisach polskiej ustawy, jak i w przepisach rozporządzeń unijnych (już wydanych oraz projektowanych).

§ 2. O autonomii woli i wyborze prawa

Autonomia woli stron jest pojęciem, które pojawia się we wszystkich dziedzinach prawa prywatnego. Jej geneza wywodzi się z prawa cywilnego. Autonomia woli to możliwość regulowania przez podmioty prawa ich stosun-

²⁴ Na gruncie europejskim coraz silniejszy staje się pogląd, że relacje partnerskie są częścią prawa rodzinnego. Jednak polska doktryna wydaje się dużo ostrożniejsza w formułowaniu takich tez, co zapewne wiąże się z faktem, że polski ustawodawca nie normuje żadnych form związków pozamałżeńskich. Doktryna europejska – *M. Melcher*, (Mutual) recognition of registered relationships via EU private international law, JPIL, t. 9, z. 1, s. 149, doktryna polska – *B. Banaszekiewicz*, Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP, KPP 2013, z. 3, s. 591 i n.

ków cywilnoprawnych według ich własnej woli w granicach ustalonych przez prawo. Samo pojęcie autonomii woli odnosi się do wszelkich rodzajów stosunków cywilnoprawnych i wszelkich rodzajów czynności prawnych²⁵. Zakres przyznanej stronom autonomii woli na gruncie prawa cywilnego zależy od rodzaju stosunku prawnego – szerszy zakres pojawia się w odniesieniu do stosunków zobowiązaniowych, a węższy – przy prawie rzeczowym lub rodzinnym. Jest on także różnicowany w zależności od cech strony stosunku prawnego (inny zakres autonomii przysługuje osobom pełnoletnim bądź spełniającym określone warunki, a dużo węższy – małoletnim). Swoboda stron co do kształtowania wzajemnych praw i obowiązków na gruncie umów zobowiązaniowych stanowiła też przyczynek do dyskusji na temat autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym.

Dyskusja na ten temat trwa już kilkadziesiąt lat²⁶. Obecnie przyjmuje się, że przejawami autonomii woli w prawie są te sytuacje, gdy strona ma możliwość kształtowania swojej sytuacji prawnej w zakresie przyznanym przez prawo²⁷. Problem stanowi natomiast określenie zakresu tej autonomii, ocena, w których sytuacjach prawo powinno przyznawać stronie stosunku prawnego taką możliwość.

Na gruncie prawa merytorycznego są dziedziny, w których możliwość kształtowania swojej sytuacji prawnej przez strony jest bardzo duża, np. prawo umów. Zgodnie z zasadą swobody umów wszystko, co nie jest zakazane, jest dozwolone. Strony same kształtują swoje prawa i obowiązki w taki sposób, jaki wydaje im się najodpowiedniejszy. Granicą tej swobody jest sprzeczność z prawem lub dobrymi obyczajami²⁸.

Istnieją też dziedziny prawa merytorycznego, w których zakres takiej swobody jest tradycyjnie bardzo ograniczony, a sytuacja prawna strony jest ściśle określana przez prawodawcę. Takim przykładem jest prawo rodzinne, które poza zagadnieniami związanymi z małżeńskimi ustrojami majątkowymi oraz swobodą zmiany małżonka, rzadko daje stronom narzędzia prawne umożli-

²⁵ P. Machnikowski, w: E. Łętowska (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 463; J. Skąpski, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym w zakresie zobowiązań z umów*, Kraków 1964, s. 21.

²⁶ A. Curti-Gialdino, *La volonté des parties en droit international privé*, RCADI 1972, t. 137; trzydzieści lat później na ten sam temat: Ch. Kohler, *L'autonomie de la volonté en droit international privé: un principe universel entre libéralisme et étatismisme*, RCADI 2013, t. 359; w literaturze polskiej: J. Skąpski, *Autonomia woli*; pięćdziesiąt lat później: M. Czepelak, *Kolizyjnoprawna autonomia woli pięćdziesiąt lat po wydaniu monografii Józefa Skąpskiego*, KPP 2014, z. 4, s. 859 i n.

²⁷ J. Skąpski, *Autonomia woli*, s. 21.

²⁸ W KC w art. 353¹ używany jest zwrot „zasady współżycia społecznego”.

wiające im kształtowanie ich sytuacji prawnej²⁹. Konsekwencje prawne sytuacji faktycznej z zakresu prawa rodzinnego wynikają z przepisów ustawy i strony nie mogą ich zmienić ani różnicować, czego przykładem będą regulacje merytoryczne przywołane w jednym z kolejnych rozdziałów.

Na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego autonomia woli stron (*autonomie de volonté, Parteiautonomie, party autonomy*) także odgrywa coraz większą rolę. Zakres autonomii woli w p.p.m. nie stanowi jednak prostego odbicia zakresu autonomii stron w prawie merytorycznym³⁰. Prawo prywatne międzynarodowe rozstrzygając o właściwości prawa merytorycznego, ma inną rolę niż prawo merytoryczne. Na gruncie p.p.m. dopuszczenie autonomii woli oznacza umożliwienie stronom zdecydowania, które prawo będzie właściwe do oceny zaistniałego stanu faktycznego. Dlatego też zakresy swobody w prawie merytorycznym i kolizyjnym nie muszą się pokrywać, jednak większy zakres autonomii stron w prawie merytorycznym sprzyja rozszerzaniu jej zakresu na gruncie kolizyjnym.

Tradycyjnie przyjmuje się, że wybór prawa jest jednym, ale nie jedynym z możliwych przejawów autonomii woli stron na gruncie prawa kolizyjnego³¹. Strony mogą w różny sposób wpływać na właściwość prawa. Takie możliwości pojawiają się zarówno na poziomie wyznaczania jurysdykcji w sprawie, jak i ustalania prawa właściwego. W przypadku kwestii jurysdykcyjnych możliwe jest: wykorzystanie pozytywnego konfliktu jurysdykcyjnego lub zawarcie umowy prorogacyjnej albo derogacyjnej. Na etapie ustalania prawa właściwego poza dokonaniem wyboru prawa możliwe jest skorzystanie ze wskazania alternatywnego. Natomiast nie każdy wpływ stron na właściwość prawa będzie równoznaczny z dopuszczonym prawem przejawem autonomii woli. Niedawno pojawił się także pogląd utożsamiający autonomię stron w p.p.m. z kolizyjnym wyborem prawa³². Jednak wydaje się, że to jest zbyt daleko idący pogląd, gdyż nie tylko wybór prawa pozwala stronom na samodzielne kształtowanie swojej sytuacji prawnej na gruncie kolizyjnym³³.

²⁹ Więcej na ten temat: rozdz. II § 2 i 3.

³⁰ D. Ranouil, *L'autonomie de la volonté: naissance et évolution d'un concept*, Paris 1980, s. 165; M. Czepelak, *Autonomia woli*, s. 350–351.

³¹ J. Skąpski, *Autonomia woli*, s. 24–31; M. Pazdan, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym – aktualne tendencje*, w: M. Pazdan, W. Popiołek, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar (red.), *Europeizacja prawa prywatnego*, t. II, Warszawa 2008, s. 139.

³² Tak M. Czepelak, *Kolizyjnoprawna autonomia*, s. 864.

³³ Zob. rozdz. III.

Wybór prawa to wskazanie przez strony w drodze oświadczeń woli prawa właściwego dla łączącego je stosunku prawnego. W efekcie jest to instytucja dająca stronom najszerszy zakres swobody.

Punktem wyjścia dla analizy instytucji wyboru prawa w tym opracowaniu jest stan prawny obowiązujący w Polsce na dzień 1.4.2016 r., a charakterystyka rozwiązań przyjętych w innych systemach prawnych służyć ma ocenie polskich instytucji prawnych oraz przedstawieniu wniosków *de lege ferenda*. Wybór prawa w prawie prywatnym międzynarodowym miał swoje źródło w aktach normatywnych z dziedziny zobowiązań umownych. W chwili obecnej zakres autonomii woli na gruncie kolizyjnoprawnym zaczyna ulegać rozszerzeniu na inne dziedziny prawa, w tym prawo zobowiązań pozaumownych i zobowiązań alimentacyjnych, a także prawo spadkowe oraz prawo rodzinne. Wobec tych coraz wyraźniejszych tendencji pojawiły się pytania o dopuszczalność wyboru prawa w przypadku norm kolizyjnych dotyczących pozostałych zakresów prawa prywatnego międzynarodowego.

Wskazane tendencje znalazły też odzwierciedlenie w polskim PrPrywM11. Normy kolizyjne w nim zawarte dopuszczają wybór prawa dla: pełnomocnictwa, umowy o arbitraż, stosunków majątkowych małżeńskich, umów majątkowych małżeńskich i spraw spadkowych³⁴. Ustawa nie stanowi jednak jedynego źródła prawa prywatnego międzynarodowego. Istotne znaczenie ma szereg konwencji międzynarodowych dwustronnych³⁵ oraz wielostronnych³⁶, których Polska jest stroną oraz prawodawstwo unijne. Prawo unijne obejmuje zarówno akty prawne zawierające normy kolizyjne, jak i normy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego³⁷. W Polsce obowiązują rozporządzenia unijne dotyczące zasad ustalania jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych³⁸ oraz w sprawach małżeńskich i odpowiedzialności rodzicielskiej³⁹. W zakresie prawa prywatnego międzynarodowego obowiązują: z dziedziny zobowiązań – rozp. rzym. I, dotyczące

³⁴ Przepisy ustawy dotyczące spraw spadkowych znajdują zastosowanie jedynie dla spadków otwartych przed 17.8.2015 r. W odniesieniu do spadków otwartych później zastosowanie znajdują normy rozp. spad.

³⁵ Pełna lista dostępna: <http://www.traktaty.ms.gov.pl/>, dostęp: 22.3.2015 r.

³⁶ Jw.

³⁷ M. Czepelak, *Autonomia woli*, s. 426–440.

³⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L z 2012 r. Nr 351, s. 1).

³⁹ Rozp. bruks. II bis, polskie wydanie specjalne, t. 6, s. 243.

wyznaczania prawa właściwego dla zobowiązań umownych⁴⁰, rozp. rzym. II, dotyczące wyznaczania prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych⁴¹, rozp. spad. oraz kolejne dotyczące zobowiązań alimentacyjnych⁴². Ponadto w części państw członkowskich UE zastosowanie znajduje rozp. rzym. III, dotyczące wyznaczania prawa właściwego w sprawach o rozwód i separację⁴³, które w Polsce nie obowiązują. Wszystkie z powyższych aktów prawnych w zakresie ustalania prawa właściwego dopuszczają wybór prawa, aczkolwiek zakres dopuszczalności wyboru prawa w odniesieniu do poszczególnych dziedzin pozostaje zróżnicowany.

Sama problematyka autonomii woli była już przedmiotem zainteresowania przedstawicieli doktryny tej dziedziny prawa w Polsce i za granicą. Nie sposób pominąć ogromnego wpływu, który na doktrynę polską wywarła monografia *Józefa Skąpskiego*⁴⁴ poświęcona autonomii woli. Jako pierwszy opracował on w sposób całościowy problem dopuszczalności i zakresu autonomii woli stron w prawie prywatnym międzynarodowym w obszarze zobowiązań umownych, a sformułowane przez niego tezy po dziś dzień zachowują aktualność. Wcześniejsze artykuły *Trammera*⁴⁵ oraz *Fabiana*⁴⁶, opublikowane w 1957 r., stanowiły niejako wstępne omówienie problemów, które później *Skąpski* poddał szczegółowej analizie.

Wśród autorów zagranicznych problematyką autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym zajmował się *Batiffol*, którego artykuł wydany w 1957 r.⁴⁷ traktował o znaczeniu wyboru prawa i sposobie stosowania przez sądy prawa obcego wybranego przez strony. W tym okresie rola autonomii woli na gruncie prawa prywatnego była przedmiotem rozważań jedynie w kontekście zobowiązań umownych. Dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX w. zaczęto rozważać możliwość rozszerzenia autonomii woli na inne zakresy prawa prywatnego międzynarodowego. I tak, punktem wyjścia do takich przemyśleń dla przedstawicieli doktryny na temat rozwoju autonomii woli

⁴⁰ Rozp. rzym. I ze sprost.

⁴¹ Rozp. rzym. II ze sprost.

⁴² Rozp. alim.

⁴³ Rozp. rzym. III.

⁴⁴ *J. Skąpski*, Autonomia woli.

⁴⁵ *H. Trammer*, Wprowadzenie do nauki o autonomii woli, St. Doc. 1957, s. 12 i n.

⁴⁶ *J. Fabian*, Autonomia woli a aktualne problemy prawa międzynarodowego prywatnego, ZNUMK – Prawo 1957, z. III, s. 27–33; jeszcze wcześniej *M. Allerhand*, Wybór prawa, w: Księga pamiątkowa ku uczczeniu 50-letniego jubileuszu pracy sędziowskiej Prezesa Lwowskiego Sądu Apelacyjnego Adolfa Czerwińskiego, Lwów 1926, praca niedostępna dla Autora.

⁴⁷ *H. Batiffol*, Le rôle de la volonté en droit international privé, APD 1957, Nr 3, s. 72–86.

w prawie prywatnym międzynarodowym stał się artykuł *Overbecka* z 1993 r.⁴⁸, w którym autor jasno wskazał zakresy prawa prywatnego, w których może nastąpić rozszerzenie zakresu autonomii przyznanej stronom. O możliwości wyboru prawa zaczęto dyskutować w kontekście zobowiązań alimentacyjnych i spraw spadkowych. *Overbeck* zasygnalizował także kwestię dopuszczalności wyboru prawa w sprawach małżeńskich, który to pomysł uznał za godny przemyślenia. W ten sposób zapoczątkował dyskusję, która najpierw skupiała się na wyborze prawa dla małżeńskich umów majątkowych, a później została rozszerzona także o inne stosunki rodzinne.

Dyskusja na temat autonomii woli stron w doktrynie polskiej przybrała na sile po uchwaleniu przez IPM rezolucji bazylejskiej⁴⁹ w 1991 r., ale głównie w kontekście wyboru prawa dla zobowiązań umownych. Jeszcze przed dziesięcioma laty był to właściwie jedyny zakres prawa prywatnego międzynarodowego, w odniesieniu do którego dopuszczano wybór prawa w większości państw europejskich, a do 2011 r. taki stan prawny obowiązywał także w Polsce. Dopiero ostatnie lata zaowocowały nowymi poglądami doktryny w tym zakresie i pierwszymi próbami dopuszczenia autonomii woli stron w sprawach rodzinnych i spadkowych. Tym bardziej wskazuje to na potrzebę opracowania pewnych ram, w których wybór prawa dla stosunków rodzinnych mógłby funkcjonować.

⁴⁸ A.E. von *Overbeck*, L'irrésistible extension de l'autonomie en droit international privé, w: *Nouveaux itinéraires en droit: hommage à François Rigaux*, Bruxelles 1993, s. 619–636.

⁴⁹ Tekst rezolucji: http://www.idi-iiil.org/idiF/resolutionsF/1991_bal_02_fr.PDF, dostęp: 3.12.2011 r. Więcej: *M. Pazdan*, Rezolucja bazylejska z 1991 r. w sprawie autonomii woli w zakresie umów zawieranych w międzynarodowym obrocie handlowym, PPHZ 1993, t. 17, s. 124–131.